

Neerknielen om eer te bewijzen

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

1^e schriftlezing: Micha 5, 1-4a

2^e schriftlezing: Romeinen 1, 1-7

3^e schriftlezing: Matteüs 2, 1-12

Inleiding

Terwijl de herders gaan kijken, zijn het de wijzen die neerknielen en hulde bewijzen. Zij maken die extra beweging, die meer is dan observeren. Zij participeren, onderwerpen zich in al hun wijsheid aan deze eenvoud Gods. In de Orthodoxe liturgie en in de Rooms-katholieke kerk (en bij de moslims!) is de liturgie eigenlijk ondenkbaar zonder het knielen. Wij zijn dat kwijt. Wat vinden we daarvan? Het maandthema in het kader van 'Alles proberen en het goede behouden' is bewegen. Zouden ook wij nog kunnen neerknielen? Wie het wil mag een kussentje meenemen.

Thema: Neerknielen om eer te bewijzen

Gemeente van Christus, het zijn niet alleen de wijzen die neerknielen om eer te bewijzen aan het kind van Bethlehem. In de verbeelding van Filippo Lippi en Fra Angelico doet in hun beweging heel de wereld mee. In hun opzettelijk ronde schilderij, een *tondo*, hebben zij aansluitend bij de wijzen een hele stoet afgebeeld, waarbij we rechtsboven zien hoe mensen hun huizen verlaten en op weg gaan naar het Kind van Bethlehem. In het midden zien we zelfs hoe doden de grafsteden verlaten om aan te sluiten in de eindeloze rij van stervelingen die hulde brengen aan het Christuskind. Een pauze in het hart van het schilderij verbeeldt het eeuwig leven, dat voor al die mensen toegankelijk wordt gemaakt door de komst van dit ene kind.

Terwijl de herders gaan kijken,¹ zijn het de wijzen die neerknielen en hulde bewijzen. Zij maken die extra beweging, die meer is dan observeren. Zij participeren, onderwerpen zich in al hun wijsheid aan deze eenvoud Gods. De sterrenwiggelaars die voorop gaan, worden door Lucas 'magi' genoemd. De evangelist ziet ze als vertegenwoordigers van de hoogste wijsheid van de heidenen. Zij staan symbool voor gevoeligheid onder de heidenen voor de openbaring Gods in Christus. Zij zijn te vergelijken met de Grieken die door Paulus, de apostel van de heidenen, op de markt van Athene worden aangesproken.² De wijzen waren in staat de grootheid van Christus in de sterren te lezen. Toch hadden zij de schriftuitleg van de Joden nodig om hem werkelijk te vinden in dat kleine Bethlehem. Dat is in geheimtaal zeggen: Je kunt niet om de Joden heen als

je wilt weten wie Jezus Christus is.

In de middeleeuwse legendevoering groeien de wijzen uit tot representanten van de drie toen bekende werelddelen én van de drie leeftijden van de mens. Zij worden dan ook koningen, zoals vorsten in die tijd geacht werden met bijzondere goddelijke wijsheid en gaven gezalfd te zijn en zelfs wonderen te kunnen verrichten.³ Overigens zegt de evangelietekst hier helemaal niets over, zoals ook de evangelist niet eens het getal drie noemt. Er is in de traditie sprake van drie wijzen, louter omdat er in de bijbel drie geschenken worden genoemd: *goud*, voor een vorst, *wierook*, voor een god en *mirre*, voor een dode. Melchior, de wijze met het goud, wordt dan de oudere grijsaard, die symbool staat voor Europa. Caspar, is de zwarte man, met wierook, uit Afrika. En Balthasar, een doorgaans als jong afgebeelde man, brengt mirre. Hij is dan eigenlijk de enige die echt uit het Oosten komt, uit Azië. Zij komen in het centrum der aarde terecht: dat is Jeruzalem.⁴ Vandaar vinden zij hun weg naar Bethlehem, stad van koningen en profeten.

De ootmoedige aanbidding van het kind door de wijzen is een boodschap op zichzelf. De evangelist vertelt:

Zij wierpen zich neer om het [kind] eer te bewijzen.⁵

In het boek Openbaring, het laatste boek van de bijbel, komt het verschillende keren voor dat vierentwintig 'Oudsten' zich in aanbidding neerwerpen voor de troon van God.⁶ Daar worden dezelfde woorden voor gebruikt. Er leeft dus een diep verlangen in de kerk dat zij die de kerk vertegenwoordigen zozeer de presentie van God zullen beleven dat hun diepste ontzag gepast is. Immers, juist door te knielen voor God, relativeer je de macht van de mensen. Denk maar aan de vrienden van Daniël en hun geweldige antwoord aan Nebukadnessar, de koning van Babel toen hij eiste dat ze voor zijn gouden beeld zouden knielen:

Wij vinden het niet nodig, Nebukadnessar, uw vraag te beantwoorden, want als de God die wij vereren ons uit een brandende oven en uit uw handen kan redden, zal hij ons redden. Maar ook al redt hij ons niet, majesteit, weet dan dat wij uw goden niet

zullen vereren, noch zullen buigen voor het gouden beeld dat u hebt opgericht.⁷

Neervallen of zich neerwerpen begrijpen we wel. Maar in het Nederlands hebben wij eigenlijk geen goed woord voor wat in het Engels wordt genoemd 'prostration', dat is het zich neerwerpen op de grond om te aanbidden en 'eer te bewijzen' of 'hulde te brengen'.⁸ In de Oosterse orthodoxie, de Rooms-katholieke kerk en in de Anglicaanse traditie is het gebruik behouden gebleven dat zij die een wijding ontvingen daarbij languit, op de buik, gestrekt op de vloer van de kerk gingen liggen voor het altaar, symbool voor het werk van Christus.

Het buigen voor het altaar en het knielen wordt in de liturgie vaak verstaan als verkleinde vormen van deze aanbidding. Als ik als voorganger meedoe in een oecumenische viering, buig ik eerbiedig het hoofd voor het altaar. Echt knielen of diep buigen voelt voor een protestant toch niet zo goed. Maar ik heb het ook nooit geleerd. Sinds de reformatie zijn wij als protestanten in de eredienst heel voorzichtig met knielen. Wij hebben de lichamelijke vorm van aanbidden tot het minimum teruggebracht: de ogen worden gesloten, de handen gevouwen, maar meestal blijven we gewoon zitten. Toch was de reformator Calvijn niet tegen knielen bij het bidden. Hij verzette zich tegen het knielen voor heiligenbeelden en voor het altaar, zeker bij het ontvangen van het avondmaal. Calvijn vond brood en wijn symbolen, niet het lichaam van Christus zelf. Daar wordt op aarde immers gestalte aan gegeven door de gelovigen, niet door materie om voor op de knieën te gaan.

Gaat u nog wel eens op de knieën? Er is wel eens een tijd geweest, nadat ik bij mijn oma had gelogeed die het mij voordeed, toen ik nog een kleine jongen was, dat ik neerknielde voor het slapengaan bij mijn bed om te bidden, met gevouwen handen en de ogen gesloten. Wij hebben in de Regenboogkerk geen preekstoel met een trap, maar ik vind het geen verkeerde gewoonte wanneer ik een collega van de Gereformeerde Bond zie knielen aan de voet van de preekstoel voor een korte bede om Gods Geest, voordat hij de trap opgaat.

Oorspronkelijk komt het zich onderwerpen door middel van het zich neerwerpen uit de hofcultuur van de Perzen. Eigenlijk gaf men, door zich voor deze neer te werpen, de koning symbolisch een kus.⁹ Deze vorm van huldeblijk als aan een god, was als ceremonie exclusief gereserveerd voor zeer hoog geplaatsten, in het bijzonder dus de vorst.¹⁰ De Grieken vonden het allemaal erg overdreven en slaafs. Zij waren liever vrij. Maar toen Alexander de Grote Perzië veroverde eiste hij, om het onderscheid tussen Grieken en Perzen op te heffen, dat ook de Grieken hem op de Oosterse wijze eer zouden bewijzen. Dat gaf toen heel wat commotie,

misverstanden en verzet onder de Grieken. Het heeft niet lang geduurd.

Ook de Romeinen vonden het aanvankelijk maar niets, dat wil zeggen knielen voor een mens, ook al was het dan de keizer. Zij hebben nog lang vastgehouden aan de oude vormen van de Republiek, ook ten tijde van het keizerrijk. Maar aan het einde van de 2e eeuw komen er toch tendensen in deze richting en een van de laatste heidense keizers, Diocletianus, heeft het knielen voor de keizer ingevoerd rond het jaar 300.¹¹ Als Constantijn zich korte tijd later tot het christendom bekeert, wordt de keizer wel vereerd, maar als plaatsvervanger Gods op aarde. Dat was een waardigheid die op den duur in het Oosten overgaat op de keizer van Byzantium, in het Westen op de bisschop van Rome, dat wordt, u weet het, dan dus de paus. In de late middeleeuwen werd het een vast onderdeel van het ceremonieel aan het Byzantijnse hof dat de rijksgroten op deze wijze de keizer hulde bewezen. In de Orthodoxe liturgie en in de Rooms-katholieke kerk is de liturgie zo eigenlijk ondenkbaar zonder het knielen. Voor de moslims lijkt knielen van meet af aan bij hun gebedshouding te horen. Islam betekent onderwerping.

Maar vraag is vandaag aan ons: Wat vindt u er zelf van? In onze kerk wordt geknield om de zegen te ontvangen, dus als mensen gaan trouwen, als een volwassene wordt gedoopt of als iemand een ambt op zich neemt. Wij knielen neer bij het licht van Christus, niet in aanbidding voor de kaars of de kruisicoon zelf, maar in eerbied voor God en als een gebaar van toewijding. Mijn uitgangspunt is: God de eer geven en de mensen de ruimte. Dus door te knielen voor God ontzeg je aan mensen de absolute macht. Niemand mag worden gedwongen om letterlijk te knielen. Ook het hoofd te buigen kan een gemeente vorm van eerbied zijn.

Waar het om gaat is dat wij ons, of we nu letterlijk knielen of niet, willen aansluiten bij het diepe ontzag van de wijzen voor het kind van Bethlehem en in de beweging die zij maken, de grote eerbied die zij tonen voor het Koninkrijk van God. Dat is het rijk van vrede en recht waar de hemelse Vader van Jezus garant voor staat. Wie deze God hulde biedt grijpt vooruit op die vierentwintig Oudsten die hun kransen, sommigen vertalen kronen, neerwerpen voor de troon van God. In deze houding breng je de kostbaarheden van je leven als bijdrage voor de heerlijkheid van God, maar daarin bestaat het heil van de mensen.

Amen.

Uitzending en zegen

Als u vanhier gaat, weet dat u gezegende mensen bent. U bent gezegend met een Godsgeheim dat zich de

wereld in laat dragen door een kind. Voor wie zich niet alleen in deze dagen van Kerst, maar het hele jaar, ja het hele leven laat dragen door dit kind, bestaat het dat de zegen van God herkenbaar is, tot in de kleinste dingen.

De genade van onze Heer Jezus Christus,
de liefde van God,
de gemeenschap van de Heilige Geest,
met jullie allen.

Noten

¹ Lucas 2,14.

² Handelingen 17, 15-34, cf. Johannes 4,22.

³ Bloch, M., *Les Rois thaumaturges. Étude sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre*, Paris 1924.

⁴ Cf. wereldkaarten waarop Jeruzalem is afgebeeld als navel der aarde: 'umbiculus mundi'.

⁵ Matteüs 2,11b. Grieks: 'pesontes prosekunèsan'.

⁶ Openbaring 4,10; 5, 8 en 14; 7,11; 19,4.

⁷ Daniël 3, 16b-18. Voor het 'buigen' in de laatste zin wordt in de LXX het Griekse werkwoord 'proskuneoo' gebruikt.

⁸ 'Proskuneoo' in het Grieks.

⁹ De oorspronkelijke betekenis van het Grieks 'proskunèsis'. Maar ook in het gewone leven markeerde een vorm van proskunèse onderscheid in status. Cf. Herodotus, *Historiën*, boek I, 134.

¹⁰ zie wikipedia lemma Proskynesis.

¹¹ Onder Septimius Severus, 193-211.

Figuur 1: Fra Filippo Lippi en Fra Angelico, De Aanbidding, ca. 1445, tempora op hout, National Gallery of Art, Washington